

OLUTTA JA ARKKITEHTUURIA

PANIMOTEOLLISUUS HAKI ESIKUVANSA SAKSASTA

Reetta Amper

Pohjahiivapanimoiden rakentaminen alkoi Suomessa 1850-luvulla ja saavutti huippunsa 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa. Vaikutteet sekä oluen panoon että panimoiden arkkitehtuuriin omaksuttiin Suomeen Saksasta – osin suoraan, osin Ruotsin kautta – laitteistotoimittajien, opintomatkojen, alan lehtien ja kirjallisuuden sekä ammattiväen mukana. Panimolaitteistojen toimittajat suunnittelivat usein koko rakennuksen.

Oluen paneminen koki suuria muutoksia 1800-luvun alussa, jolloin baijerilainen eli pohjahiivaolut alkoi maailmanvalloituksen. Baijerissa kehitetty hiivalaatu painui varastoastian pohjalle turvaan ilman haitta-aineilta. Oluen pitkä varastointi viileässä ($\pm 0^{\circ}\text{C}$) kirkasti oluen ja paransi sen säilyvyyttä. Teolliset keksinnöt – höyrykone, elohopealämpömittari ja sakkarometri – loivat edellytykset entistä parempilaatuisen oluen suurtuotannolle. Uusi valmistusmenetelmä ja teollinen mittakaava vaativat uudenlaiset puitteet.

Panimorakennus muodostaa kuoren prosessille, jossa vilja muuttuu ensin maltaiksi ja sitten olueksi. Valmistustapa on pääpiirteissään aina sama, ja tästä johtuen panimorakennukset muodostavatkin oman rakennustyyppinsä. Panimot koostuvat tilasarjasta, joka muotoutuu valmistusprosessin ympärille ja osaksi sitä. Vaikka valmistusprosessissa tapahtui muutoksia, pystyttiin vielä 1970-luvulla kilpailukykyiseen tuotantoon 1800-

luvulla rakennetuissa panimorakennuksissa.

Panimoteollisuus suuntautuu suoraan kuluttajille, joten asiakkaille pyrittiin luomaan positiivinen kuva panimosta. Tehdasrakennukset viestivät tuotteen alkuperästä ja perinteistä luoden mielleyhtymiä maineikkaaseen keskieurooppalaiseen olutkulttuuriin. Rakennuksiin tehty sijoitus oli merkki panimon luotettavuudesta ja vakavaraisuudesta.¹

Kaupungistuminen ja kiihkeä teollisuuden kasvu näkyi Suomessa myös panimoiden lukumäärissä: vuoden 1850 tilastot kertovat kuudesta oluttehtaasta, mutta vuonna 1858 panimoita oli toiminnassa jo 29 ja vuoden 1884 tilastojen mukaan 87.² Tuotannon huippuvuosi oli 1898, josta valmistusmäärät alkoivat laskea.³ Erialaisten kannattavuutta heikentävien lakien, asetusten ja verojen säättäminen huipentui vuonna 1919 voimaan astuneeseen kieltolakiin, joka lamautti panimoteollisuuden.

Auran panimon (kuvassa vasemmalla) kanssa samanaikainen ja -tyylinen on mm. C. V. Bergmans Bryggeri AB Norrköpingissä (kuvassa oikealla), jonka mallastamo-osa on vuodelta 1887 ja keittohuoneosa vuodelta 1894. Kuvat: Reetta Amper 1998.

IRTI PERINTEISESTÄ RAKENNUSTAVASTA

Teollistumisen alkuvaiheessa teollisuusrakennukset eivät rakenteeltaan tai ulkomuodoltaan eronneet asuin- tai maatalousrakennuksista. Pienet, pääosin puurakenteiset panimorakennukset ovat lähes kokonaan tuhoutuneet tai ne on otettu muuhun käyttöön jo kieltolain aikana. Tutkimusaineistoksi näistä varhaisista panimorakennuksista on saattanut säilyä vain yksittäinen valokuva tai piirros, aina ei sitäkään. Tavallista oli, että eri toiminnot sijoituivat eri rakennuksiin, mikä johtui osittain paloturvallisuudesta ja hirren mittakaavasta rakennusmateriaalina. Panimon päärakennus oli 1½–2-kerroksinen, usein vuoraamaton hirsitalo, jossa saattoi olla toistakymmentä ikkuna-akselia.

Kaupunkiympäristössä varhaiset panimorakennukset kätkeytyivät asuinrakennusten lomaan. Klassistiseen tai uusrenessanssityyliin toteutetut detaljoinnit olivat niukkoja, mutta täyttivät kuitenkin kaupunkitalon arkkitehtoniset ”minimivaatimukset”.

Julkisivusommitelussa pyrittiin symmet-

riaan. Rakenteissa jouduttiin ottamaan huomioon tuotantoprosessin vaatimukset, mutta koska tuotantomäärät olivat suhteellisen pieniä, tuotantoprosessin vaatimat erilaiset viileät, kuumat ja kosteat tilat voitiin toteuttaa perinteisillä tiili-, luonnonkivi- ja hirsirakenteilla. Tyypillinen varhaisvaiheen panimo oli esimerkiksi kuopiolainen Gustaf Raninin panimo, joka rakennettiin hirrestä vuonna 1865. Se noudatti senaikaisten 1½-kerroksisten kaupunkitalojen tyyliä ilman, että mikään julkisivuissa paljastaa sisälle kätkeytyvien eri tyyppisten tuotantotilojen olemassaoloa.⁴

Pieniä vihjeitä panimorakennusten eriytymisestä omaksi rakennustyyppikseen alkaa näkyä 1870-luvulle tultaessa muun muassa turkulaisen Uusi Oluttedas Oy:n punatiilien julkisivujen liseenipilastereissa sekä Porvoon Panimon ja Maariassa sijainneen Amalienborgin Panimon keittohuoneen tavallista suuremmissa ikkunoissa.⁵ Myös uusi julkisivumateriaali, puhtaaksimuurattu punatiili, ennakoivat tulevaa teollisuusrakennustyyliä. Theodor Höijer suunnitteli vuon-

na 1873 Sinebrychoffin panimolle uuden keittohuonerakennuksen, jonka julkisivuissa kaikki edellä mainitut piirteet jo näkyivät.⁶

PANIMORAKENNUS KONEENA

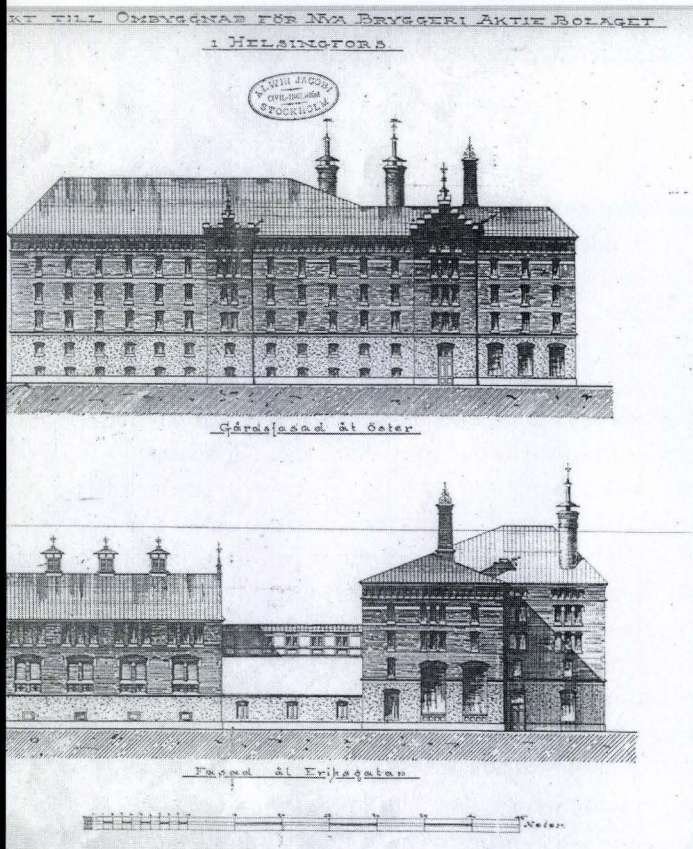
Prosessiteknisesti ihanteellisin panimorakennus muodosti kompaktin ”koneen”, jonka toisesta päästä vesi ja vilja menivät sisään ja toisesta tuli ulos valmis olut pulloissa tai tynnyreissä. Tuotantotilat olivat pitkälle erikoistuneita ja räätälöity tarkasti tietylle prosessin vaiheelle, mikä näkyi selvästi julkisivuissa. Jotkut tilat haluttiin tuoda yleisön silmien eteen, toiset taas kätkettiin ikkunattomien seinien taakse. Panimoissa näkyä halu komean ja edustavan arkkitehtuurin avulla tuoda esille omistajien vaurautta ja vakavaraisuutta kätkemättä kuitenkaan rakennuksen käyttötarkoitusta symmetriaan perustuvan julkisivujäsentelyn taakse. Tuotannon suurempi mittakaava pakotti irtautumaan perinteisten kaupunkitalojen tyylistä.

Tällaisen panimorakennuksen runko oli yleensä suorakaiteen muotoinen. Rakennuksen toisessa päässä oli runkosyvyydeltään syvempi kellariosa. Maltaankuivaustorni mallastamo-osan ja keitto-osan välissä komeine tiilipiippuineen oli panimorakennusten erikoispiirre ja sitä korostettiin poikkipäädyllä tai nostamalla se julkisivupinnasta keski- tai *nurkkarisaliitiksi*.⁷ Idätys-, käymis-, varastosta ja jääkellarien julkisivuissa käytettiin valeikkunoita, jotta ikkunattomat tilat saatiin sulautumaan kokonaissommitelmaan. Toisinaan umpinaista ilmettä taas tahdottiin erityisesti korostaa muuraamalla pohjakeroksen julkisivu luonnonkivestä tai imitoimalla sitä rappausrustikoinnilla. Kellareiden ilmanvaihtokanavat kätkettiin *liseenien*⁸ sisälle ja ne päättyivät piipuiksi räystäään yläpuolella. Piiput koristeltiin peltihatuin ja

taonnoin. Vihermaltaan kuivausullakoiden ja vierteen jäähditysullakoiden vaatima ilmanvaihto näkyi säleikköinä julkisivuissa ja *lanterniineina*⁹ vesikatoilla. Keittohuoneiden suuret ikkunat olivat tarpeen kookkaiden laitteiden asentamiseksi ja tarjosivat oivan mahdollisuuden jättää edistyksellinen valmistustekniikka ohikulkijoiden nähtäväksi.¹⁰

Rakenteelliset vaatimukset olivat tilan käyttötarkoituksesta riippuen hyvin vaihtelevia. Pimeissä idätyssoleissa ilma oli viileää ja kosteaa, kuivaustorneissa kuumaa ja kosteaa. Vihermallas- ja jäähditysullakoilta vaadittiin hyvää ilmanvaihtoa. Varastokellareissa lämpötilan piti pysyä nolla-asteen tienoilla.¹¹ Rakentamistekniikka perustui pääasiassa perinteiseen tiileen ja puuhun. Panimoissa käytettiin Suomessa 1830-luvulta alkaen yleistyneitä valurautarakenteita, jotka soveltuivat puuta paremmin kosteisiin tiloihin ja joiden uskottiin olevan myös paloturvallisempia.

Ensimmäinen edellä kuvatun panimotyyppin edustaja on Auran Panimo, joka rakennettiin Turkuun vuonna 1884 ja sitä seurasivat Uusi Oluttedas Oy Turussa vuosina 1891 ja 1895, Kotkan Höyrypanimo vuonna 1895, Pyynikin panimo Tampereella vuonna 1897, viipurilaisen Pansarlahden panimon toteutumaton suunnitelma vuodelta 1899 sekä Uusi Oluttedas J.F. Schmausser vuonna 1901 Hämeenlinnassa. Perusratkaisuista löytyy variaatioita, joissa osa toiminnoista on sijoitettu eri rakennukseen, kuten lahtelaisen Oy Mallasjuoman mallastamo vuodelta 1912 tai helsinkiläisen Uuden Osake Panimon toteutumattoman uudisrakennussuunnitelman (vuodelta 1893) varastokellarit. Myös Lappeenrannan panimo poikkeaa jonkin verran perustyyppistä, sillä sitä rakennettiin vaihteittain kahden eri arkkitehdin suunnitelmien mu-

Yllä Piehlin panimon suunnitelmat vuodelta 1892. Kuva: Nilsson 1979, 30. Alla Kotkan Olutpanimon suunnitelmat vuodelta 1894. Kuva: Kotkan kaupunginarkisto.

kaan.

Mittakaavansa ja pitkän historiansa vuoksi toisenlaista tehdastyyppeä edustaa Sinebrychoffin panimo Helsingissä, jonka yhteydessä ei voida puhua tietystä päärakennuksesta, vaan korttelia täydennettiin kulloistenkin tarpeiden mukaan, jolloin panimokorttelista muodostui hyvin monimuotoinen ja monivaiheinen rakennusryhmä. Sinebrychoffin tapauksessa panimorakennuksen pitkälle erikoistuneet ”koneen” osat löytyvät korttelin eri rakennuksista, mikä tekee myös tuotantoprosessista ja arkkitehtuurista vaikeaselkoisen. Mitään selkeää päärakennusvaihetta ei voida erottaa, ellei sellaisena pidetä 30 vuoden jaksoa aikavälillä 1869–99, jolloin korttelin suuret rakennukset valmistuivat ja arkkitehtuurin edustavuuteen kiinnitettiin erityistä huomiota.¹²

ESIKUVIA KESKIAJALTA

Saksassa panimoiden arkkitehtuuriin etsittiin aiheita toisaalta keskiajan romaanisesta ja goottilaisesta tyylistä, joka yhdistettiin perinteisiin luostaripanimoihin ja kiltaritu-aaleihin, ja toisaalta rikkaasta renessanssi-arkkitehtuurista, joka oli kukoistanut vahvoissa, saksalaisissa kaupungeissa, ja loi miellelyhtymiä varakkaaseen porvaristoon sekä muistutti vanhemmasta panimotraditiosta. Mallia otettiin myös keskiaikaisten hansakaupunkien suurista makasiineista, jotka toiminnallisestikin sopivat panimoiden varasto-osien esikuviksi. Romaanisia aiheita käytettiin usein melko kaavamaisesti mallipiirustusten mukaan vailla suurempaa arkkitehtonista kunnianhimoa. Yksilöllisempää tyyliä etsittiin pohjoiseurooppalaisesta gootikasta sekä ranskalaisesta ja saksalaisesta renessanssista.¹³

Romaaninen ja goottilainen tyyli eivät vaatineet julkisivujen tiukkaa symmetriaa ja ne olivat vähemmän sommittelujärjestelmiin sidottuja kuin klassistiset tyylit. Pyöröholviikkunoiden ja -liseenikaarten lisäksi käytettiin segmenttikaarta. Romaaniselle tyylille tyypilliset liseenit ja poikkipäädyt jäsensivät julkisivuja pystysuunnassa ja tiiliornamentein korostetut ulokkeelliset räystäät ja vaakalistat puolestaan vaakasuunnassa. Valurautakoristeita käytettiin vetotankojen sekä porraspäätyjen, *turrellien*¹⁴ ja piippujen päissä. Goottilaiset vaikutteet näkyivät ennen kaikkea koristeellisina porraspäätyinä ja turrelleina sekä poikkipäätyjen suippokaari-aiheina. Sen sijaan suippokaarisia ikkunoita ei suomalaisten panimoiden suunnitelmista löydy. Joskus käytettiin goottilaistyyppisiä porrastettuja tukipilareita. Uusrenessanssi näkyi teollisuusrakennuksissa tyypillisesti ikkunoiden yläpuolisina ulkonevina koristelistoina ja julkisivujen vaakajaon korostamisena.

INSINÖÖRIT JA ARKKITEHDIT SUUNNITTELIJOINA

1800-luvun lopulla arkkitehtikoulutus oli vasta alkutekijöissään ja raja arkkitehti- ja insinöörikunnan välillä oli häilyvä. Konepajojen insinöörit suunnittelivat tuotantorakennukset usein kokonaan. Toisinaan julkisivujen suunnittelu annettiin arkkitehtikoulutuksen saaneen suunnittelijan tehtäväksi.

Suomeen muutti ruotsalaisia ja saksalaisia arkkitehteja, myös opettajiksi. Lisäksi suomalaiset täydensivät opintojaan Ruotsissa ja Saksassa.

Tukholmalaisen Bröderne Herrmann -nimisen yrityksen nimi tulee vastaan useiden suomalaisten panimoiden suunnitelmien yhteydessä. Yhtiö toimi ulkomaisten laitteistovalmistajien agenttina ja välitti kokonaisia panimolaitteistoja tai osia niistä. Tarvittaessa yhtiö suunnitteli rakenteet ja julkisivut, toimitti laitteistot ja vastasi niiden asennuksesta.¹⁵ Hämeenlinnalaisen J.F. Schmausserin panimon suunnitelmat vuodelta 1901¹⁶ ja Mallasjuomien suunnitelmat vuodelta 1912¹⁷ käsittävät julkisivut, kaikkien kerrosten pohjapiirroksot laitteistoinen ja leikkauspiirustukset, joissa rakenteet on esitetty havainnollisesti. Mallasjuomien rakennus tosin toteutettiin peilikuvana, ja julkisivut suunniteltiin uudelleen arkkitehti J. Nykänen¹⁸.

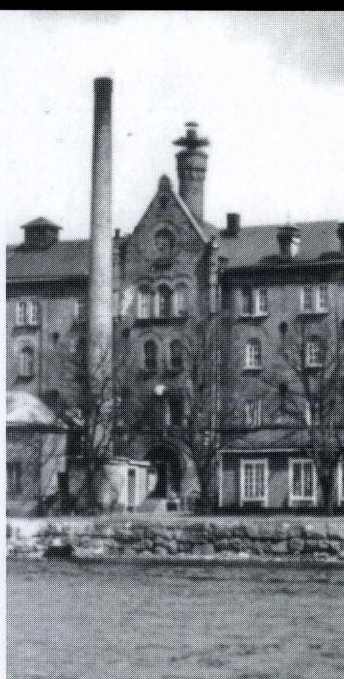
Saksalaiselta alueelta ja Böömistä laitteistoja ja suunnitelmia Suomeen toimittivat ainakin Brüder Noback & Fritze, Kastlin tehdas, J. A. Topf & Söhne sekä Maschinenfabrik Germania. Yksittäisiä laitteiston osia tilattiin myös kotimaisilta pajoilta, muun muassa Fiskarsin ruukilta. Pietarsaarelaisen Jacobstads Bayerska Bryggerin perustajan apteekkari Victor Schaumanin tyttärenpoika panimonisännöitsijä Birger Serlachius käynnisti vuonna 1898 Ab Jacobstads Mekaniska

Verkstadin, joka erikoistui aluksi panimo- ja virvoitusjuomakoneisiin. Sitten panimoteollisuutta uhanneet lakimuutokset saivat konepajan muuttamaan suunnitelmiaan, ja yhtiö päätti suuntautua pääasiassa maanviljelystyökalujen ja -koneiden valmistukseen.¹⁹

Panimoalan oppia haettiin ulkomaisista panimoaiheisista lehdistä ja teollisuusalaa käsittelevistä julkaisuista. Ainakin Ludwig Klasenin toimittamaa, Leipzigin 1800-luvun lopulla ilmestynyttä, *Grundriss-Vorbilder von Gebäuden aller Art* -kirjasarjaa luettiin myös Suomessa. Sarjassa oli panimoille omistettu 35-sivuinen luku, jossa käsiteltiin panimotoiminnan taustoja, oluenpanoprosessia ja panimoiden ja mallastamoiden järjestelyjä. Luvussa esiteltiin myös joukko rakennettuja panimoita.²⁰ Ruotsalaisista lehdistä mm. Teknisk Tidskrift esitteli jo vuonna 1875 berliiniläisen AG Moabit -panimon rakennukset, joissa koko prosessi mallastuksesta lähtien oli yhdistetty samaan rakennukseen ja yhtenäisen goottilaisvaikutteisen julkisivuarkkitehtuurin taakse.²¹

Suomalaisia panimorakennuksia suunnittelivat monet nimekkäät arkkitehdit, joista lienee tunnetuin useita Sinebrychoffin tehdasrakennuksia suunnitellut Theodor Höijer. Höijerin, Deckerin, Loenbomin ja Sjöströmin yhteisessä toimistossa suunniteltiin myös Porvoon Panimon rakennuksia vuonna 1873.²² Myöhemmin Höijerin omassa toimistossa työskenteli ruotsalaissyntyinen K.F. Andersson, joka suunnitteli Lappeenrannan panimon koristeellisen varasto-osan vuonna 1899.²³

Edellä mainitut yhtiökumppanukset ja K. F. Andersson olivat saaneet arkkitehtikoulutuksensa Tukholmassa. Sjöströmistä tuli arkkitehtuurin opettaja, ja hänen johdolla Polyteknillisessä koulussa insinöörin tutkintoaan täydensivät Helge Rancken ja

Vasemmalla Neumüllerin panimo Tukholmassa. Kuva: Reetta Amper 1993. Oikealla Kotkan Höyrypanimo 1960-luvulla Kuva: Kymenlaakson maakuntamuseo.

Sebastian Gripenberg, joista edellinen suunnitteli rakennukset Uudelle Olutpanimolle Turussa ja jälkimmäinen 1880-luvulla kolme suurta varastorakennusta Sinebrychoffille sekä Hultmanin panimon Tammissaareen.²⁴ Sjöströmin oppilas oli myös tiilikirkoistaan tunnettu Josef Stenbäck, joka suunnitteli Helsingin Töölöön goottilaisvaikutteisen C.A. Robsahmin portteripanimon uransa alkuvaiheessa vuonna 1882.²⁵

Tavallista oli, että lisäoppia haettiin stipendien turvin nimenomaan saksankielisistä maista. Josef Stenbäck ja August Krook jatko-opiskelivat Stuttgartissa ja Gripenberg Wienissä. Selim A. Lindqvist työskenteli berliiniläisessä arkkitehtitoimistossa. Krook suunnitteli Tampereelle tiiligotiikkaa edustaneen Ison Oluttehtaan ja Lindqvist yhdessä insinööri Elia Heikelin kanssa jugendhenkisen Ab Fortuna Oy:n rakennuksen Helsingin Fleminginkadulle. Molemmat rakennukset on purettu. Verlan tehtaiden suunnittelijana tunnettu arkkitehti Edvard Dippell, joka Viipurin kaupunginarkkitehti F. A. Odenwallin jälkeen suunnitteli useita viipurilaisten panimoiden rakennuksia,²⁶ oli syntyjään viipurilainen mutta valmistui arkkitehdiksi Saksassa.

Panimorakennuksia suunnitelleiden suo-

malaisten toimeksiannot kattoivat kaikenlaisia suunnittelutehtäviä, joiden joukossa panimo yleensä jäi yksittäiseksi tehtäväksi. Theodor Höijer suunnitteli Sinebrychoffille monia rakennuksia, mutta panimosuunnitelmat olivat vain pieni osa hänen monipuolista uraansa. Useita suomalaisia panimoita suunnitellut ruotsalaistunut saksalainen insinööri Alwin Jacobi sen sijaan teki pitkän työuransa nimenomaan panimoiden parissa.

TUOTTELIAS PANIMOINSINÖÖRI ALWIN JACOBI

Louis Wilhelm Alwin Jacobi (1854–1905) syntyi Benshausenissa Thüringenissä silloisessa Preussissa. Kotimaassaan Alwin Jacobi opiskeli teknisiä aineita ja työskenteli panimolaiteteollisuuden parissa. Jacobi muutti Tukholmaan vuonna 1877 ja pestautui vuonna 1880 W.Wiklunds Verkstäder Ab -yhtiön palvelukseen. Jacobin toimiala oli selkeästi rajattu panimoteollisuuden piiriin. Staffan Nilsson arvelee, että kotimaisten panimoalan asiantuntijoiden puute sai ruotsalaisen konepajan tekemään nuoren saksalaisen kanssa tälle edullisen sopimuksen. Jo vuonna 1881 toteutettiin kaksi mallas-

tamoa Jacobin piirustusten mukaan.²⁷

Alwin Jacobi vastasi tuotantolaitteiden ohella usein myös rakennussuunnittelusta. Jacobin lähes kaksi vuosikymmentä kestäneeseen uraan Wiklundin konepajalla mahtuu kymmeniä suunnitelmia Tukholmaan ja eri puolille Ruotsia. Ruotsin panimoiden historiaa perusteellisesti tutkinut Staffan Nilsson on koonnut luettelon Jacobin panimosuunnitelmista.²⁸ Luettelosta puuttuvat Suomeen tehdyt suunnitelmat. Jacobin suunnitelmien mukaan toteutettiin ainakin Auran Panimo ja Kotkan Höyrypanimo.²⁹ Vaasan Bockin panimon koneet ja kalusto hankittiin 1890-luvun alussa Wiklundin konepajalta ja laitos on Jacobin suunnittelema.³⁰ Varsinaista rakennussuunnittelua tuskin toteutettiin Jacobin suunnitelmien mukaan, sillä valokuvan perusteella näyttää, että tuonaikaiset rakennukset oli suuresta koostaan huolimatta tehty pääosin hirrestä ja ne olivat arkkitehtonisesti yksinkertaisia.³¹ Jacobin panimosuunnitelmista jäi useita toteuttamatta: Nya Bryggeri Ab:n (Uusi Osake Panimo) laajennus Helsingin Eerikinkadulle sekä Kotkan Olutpanimo Oy:n ja Viipurin Pantsarlahden panimon uusien tehtaiden suunnitelmat. Säilyneissä Jacobin Suomeen laatimissa piirustuksissa näkyy ainoastaan Jacobin leima, joten vaikuttaa siltä, että Jacobi on tehnyt suunnitelmat itse, eikä apuna ole käytetty arkkitehtia kuten suurimpien ruotsalaisten panimoiden julkisivujen suunnittelussa.

TURUSTA VIIPURIIN – JACOBIN PANIMOT SUOMESSA

Alwin Jacobin Auran Panimolle Turkuun vuonna 1884 suunnittelemissa julkisivuissa nähdään yksinkertainen liseenijako, ulko-

nevat räystäslistat sekä pyörö- ja segmenttiholviset ikkunat ulkonevine vesilistoineen. Auran Panimon maltaankuivaustornia on korostettu räystäään yläpuolelle kohoavalla poikkipäädellä ja poikkeavalla ikkunajaolla, mutta se ei nouse risaliittina muusta julkisivusta ja räystäslistat katkaisevat sen horisontaalisesti, jolloin tornimaisuus häviää. Keittuhuone on sijoitettu pihan puolelle eikä konehuoneen sijaintiakaan ole korostettu. Aurajoelle avautuvan komean ja edustavan rakennuksen julkisivut noudattavat kansainvälistä panimoarkkitehtuuria, jossa käytettiin standardoituja kohtuuhintaisia ratkaisuja.³² Lähes identtisiä panimoita löytyy Ruotsista useita, osa saksalaisten laitteistotoimittajien piirustuspyödyltä, monet taas Alwin Jacobin kynästä.³³

Jacobin seuraava toimeksianto Suomeen oli uudisrakennussuunnitelma helsinkiläiselle Uudelle Osake Panimolle.³⁴ Tarkoitus oli ilmeisesti rakentaa uusi panimo Albertinkadun ja Eerikinkadun kulmassa sijainneen vanhan panimon viereen. Toisin kuin Auran Panimossa Jacobi on tällä kertaa tuonut keitto- ja konehuoneen pääosaan, ohikulkijoiden ihailtaviksi. Maltaankuivaustornia ei ole tyydytty korostamaan risaliitilla, vaan siitä on tehty muusta rakennusrungosta kokonaan ulkoneva siipi. Vuonna 1893 laadittuja suunnitelmia ei toteutettu, sillä Ab P. Sinebrychoff osti kilpailijansa seuraavana vuonna.

Uuden Osake Panimon suunnitelmat muistuttavat vuonna 1892 valmistunutta Gustaf Piehlin panimoa Tukholman Södermalmilla, jonka Nilssonin mukaan suunnittelivat Alwin Jacobi ja Kasper Sahlin, jälkimmäinen julkisivut.³⁵ Mitä ilmeisimmin Jacobi käytti valmiita suunnitelmia mallina Uudelle Osake Panimolle hieman julkisivuja muunnellen. Piehlin panimo lienee vaikuttanut myös Jacobin vuonna 1894 suun-

nitteleman Kotkan Olutpanimon julkisivuihin. Yhteistä kaikkien kolmen julkisivuille on rapattu pohjakerros, punatiiliset ylemmät kerrokset, poikkipäätysten risaliittiosien käyttö ja koristeelliset tiiliornementit räystäiden alla. Julkisivuissa korostuu horisontaalinen sommittelu, koska liseenijako puuttuu ja ikkunat on sijoiteltu pääosin tasavälein. Kotkan Olutpanimolle ja Piehlin panimolle yhteisiä pürteitä ovat lisäksi nurkkien harkotukset, poikkipäätysten rapatut koristeet, räystäään yläpuolelle nousevat ilmanvaihtohormit ja vetotankojen päät, joita on käytetty koristeaiheina. Kotkan Olutpanimo on näistä kolmesta selvästi pienin, sillä kerroksia on ullakon lisäksi kolme, kun taas Uuden Osake Panimon ja Piehlin panimoiden rakennuksissa on ullakon lisäksi viisi kerrosta ja erilliset kolme kerroksiset varasto-osat. Piehlin panimo purettiin vuonna 1978.

Kotkan Olutpanimon suunnitelmia palaaneen panimon tilalle Kotkansaarelle ei koskaan toteutettu ja seuraava Jacobin suunnitelma Suomeen oli Kotkan Höyrypanimon rakennus, joka valmistui Hovinsaarelle elokuussa vuonna 1895.³⁶ Alkuperäisiä piirustuksia ei ole löytynyt, mutta vanhimmat piirrokset, osakekirjan kuva vuodelta 1904 ja mainospiirrokset samoilta ajoilta, ovat yhtenevät sen kanssa, mitä rakennuksesta on säilynyt. Jyrkissä goottilaishenkisissä poikkipäädissä on koristeelliset tiiliholvaukset ja pienet nurkkatornit. Ikkunajakoon on saatu vaihtelua käyttämällä sekä suoraa että pyörökaariholvausta ja ryhmittelemällä ikkunat ylimmässä kerroksessa pareittain. Yhtymäkohdat samoihin aikoihin Jacobin piirustusten mukaan valmistuneeseen Neumüllerin panimokorttelin rakennukseen Tukholman Södermalmilla ovat ilmeiset. Näkyvimvät erot ovat tukholmalaispanimon pohjakerrosten luonnonkiviverhoilu ja

poikkipäätysten komeammat nurkkatornit.³⁷

Joakim Hansson määrittelee Jacobin vuonna 1899 suunnitteleman, mutta rakentamatta jääneen viipurilaisen Pantsarlahden uuden panimon tyylin ”ranskalaiseksi varhaisrenessanssiksi”.³⁸ Jacobi näyttää omakseen vaikutteita muutamaa vuotta aiemmin suunnittelemaansa tukholmalaisen Münchens Bryggerin mallastamosta, jonka julkisivut ovat kuitenkin arkkitehti Hjalmar Kumlienin kynästä.³⁹ Pantsarlahden panimon suunnitelmat⁴⁰ lienevät Jacobin viimeiset, sillä hän lopetti työnsä W. Wiklundilla samana vuonna. Nilssonin kokoamassa työluettelossa viimeiset työt ovat vuodelta 1898. Nilsson mainitsee erityisesti, ettei ole löytänyt Jacobilta kyseistä vuotta uudempia suunnittelutöitä.⁴¹

¹ Nilsson 1979, 81-90.

² Simonen 1978, 9.

³ Niemi 1952, 84.

⁴ Kuopion kulttuurihistoriallinen museo, rakennuspiirustukset.

⁵ Turun kaupungin tietopalveluyksikkö, rakennuspiirustukset. Parvoon rakennusvalvonta, rakennuspiirustukset. Turun maakuntamuseon arkisto, etikettikuva.

⁶ Viljo 1985, kuva 61.

⁷ risaliitti = rakennuksen fasadin korkeinen, siitä ulkoneva osa.

⁸ liseeni = sileä, pystysuuntainen, seinäpinnaosta hieman ulospäin nouseva pilasterimainen osa.

⁹ lanterniini = tässä: korotettu vesikatkon osa.

¹⁰ Nilsson 1979, 29-38.

¹¹ Nilsson 1979, 29-36.

¹² Sihvola 1989.

¹³ Nilsson 1979, 43-47.

¹⁴ turelli = julkisivusta ulkoneva pikkutori

¹⁵ Nilsson 1979, 161-162.

¹⁶ Hämeenlinnan kaupunginarkisto, rakennuspiirustukset.

¹⁷ Oy Hartwall Ab:n arkisto.

¹⁸ Lahden rakennusvalvonta.

¹⁹ Hirn 1908, 36-45.

²⁰ Nilsson 1979, 79.

²¹ Nilsson 1979, 50.

²² Parvoon rakennusvalvonta, rakennuspiirustukset.

²³ Lappeenrannan kaupunginarkisto, rakennuspiirustukset.

²⁴ Turun kaupungin tietopalveluyksikkö, rakennuspiirustukset. Helsingin kaupunginarkisto, rakennuspiirustukset. Härö 1993, 181.

²⁵ Suomen teollisuuslehti 16.3.1885.

²⁶ Mikkelin maakunta-arkisto, rakennuspiirustukset.

²⁷ Nilsson 1979, 171-174.

²⁸ Nilsson 1979, 180-182.

²⁹ Turun kaupungin tietopalveluyksikkö, rakennuspiirustukset. Kotka Notis- och Annonsblad 29.5.1895.

³⁰ Peltonen 1988, 8-10.

³¹ Kuva julkaisussa Mercator. Festpublikation i anledning af köpmannamötet i Wasa 1909. Vaasan maakunta-arkisto.

³² Turun kaupungin tietopalveluyksikkö, rakennuspiirustukset. Auran panimon muutos toimisto- ja ravintolakäyttöön valmistui vuonna 2002.

³³ Nilsson 1979, 113-120, 176.

³⁴ Kansallisarkisto, rakennuspiirustukset.

³⁵ Nilsson 1979, 141.

³⁶ Kotka Notis- och Annonsblad 29.8.1895.

³⁷ 1980-luvulta alkaen Neumüllerin panimokortteliin on kunnostettu monenlaisia toimisto- ja liiketiloja ja Kotkan Höyrypanimo on korjattu betonialan tutkimus- ja koulutuskeskuksen käyttöön.

³⁸ Hansson 1998, 190.

³⁹ Nilsson 1979, 136. Toimisto-, opetus- ja liiketiloiksi kunnostettu panimo sijaitsee Tukholmassa Södermalmin pohjoisrannalla kaupungintaloa vastapäätä.

⁴⁰ Mikkelin maakunta-arkisto, rakennuspiirustukset

⁴¹ Nilsson 1979, 179-182 ja viite no 63.

LÄHTEET:

Arkistolähteet:

Oy Hartwall Ab:n kuva-arkisto, Konala, Helsinki
Helsingin kaupunginarkisto
Hämeenlinnan kaupunginarkisto
Kansallisarkisto, Helsinki
Kotkan kaupunginarkisto
Kuopion kulttuurihistoriallinen museo
Lahden rakennusvalvonta
Lappeenrannan kaupunginarkisto
Mikkelin maakunta-arkisto
Porvoon museo
Porvoon rakennusvalvonta
Tampereen keskusarkisto
Turun kaupunki, tietopalveluyksikkö
Turun maakuntamuseo
Vaasan maakunta-arkisto

Painamattomat lähteet:

SIHVOLA, Arja. *Sinebrychoffin panimorakennukset, Rakennushistoriallinen selvitys ja suunnitelma*. Diplomityö Teknillisen korkeakoulun arkkitehtiosastossa 1989.

Painetut lähteet:

HANSSON, Joakim. *Svenska arkitekters verksamhet i Finland 1870–1920, En del av utbildningsutbytet inom det tekniska området mellan Sverige och Finland*. Helsingfors 1998.

HIRN, Julius (toim.). *Suomen kauppa, meriliike ja teollisuus sanoin ja kuvin. Pietarsaari*. Helsinki 1908.

HÄRÖ, Mikko. *Läntisen uudenmaan rakennusten ja maiseman kulttuurihistoriallinen inventointi*. Läntisen Uudenmaan seutukaavaliitto. Karjaa 1993. *Kotka Notis- och Annonsblad* 29.5.1895.

NIEMI, Jalmari. *Suomen panimateollisuuden vaiheita*. Lahti 1952.

NILSSON, Staffan. *Bryggeribyggnader, En studie i svensk industriarkitektur 1846–1918*. Borås 1979.

PELTONEN, Jukka. *Vaasalaisia teollisuusrakennuksia I*. Pohjanmaan museo, raportteja 1. Vaasa 1988.

SIMONEN, Seppo. *Panimoliitto 75 vuotta*. Helsinki 1978.

Suomen teollisuuslehti 5/1885

VILJO, Eeva Maija. Theodor Höijer. En arkitekt under den moderna storstadsarkitekturens genombrottstid i Finland från 1870 till sekelskiftet. *Suomen muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja* 88. Vammala 1985.

Kirjoittaja on arkkitehti ja viimeistelee arkkitehtuurin historian alaan kuuluvaa lisensiaatintutkimusta otsikolla "Rakennuskooneena – suomalaisten panimorakennusten arkkitehtuurin historiaa ja uudelleenkäyttöraaka-aijua".

reetta.amper@huf.fi

Kotkan höyrypanimon osakekirja. Kuva: Reetta Amper

